

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Oddělení praxe

Bakalářská práce

Adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou

Vedoucí práce: Mgr. Magdalena Ehrlichová
Autor práce: Sandra Kolářová
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Forma studia: Prezenční
Ročník: Čtvrtý

2016

Prohlášení o samostatném zpracování

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum: 23.03.2016

.....
Podpis

Poděkování

Děkuji své vedoucí bakalářské práce Mgr. Magdaleně Ehrlichové za vítané rady, cenné připomínky, metodické vedení práce a nekončící trpělivost. Děkuji také Mgr. Janu Urbanovi za jeho ochotu při poskytnutí informací k Dětskému domovu se školou Homole.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Adaptace.....	7
1.1 Pojem adaptace.....	7
1.2 Sociální adaptace.....	8
1.2.1 Socializace.....	8
1.2.2 Sociální adaptace, normy a maladaptace.....	9
1.3 Faktory ovlivňující adaptaci.....	10
1.3.1 Vnitřní ovlivnění adaptace.....	10
1.3.2 Jevy ovlivňující adaptaci zvenčí.....	10
1.4 Obranné mechanismy.....	11
2 Dětský domov se školou.....	12
2.1 Charakteristika zařízení.....	12
2.2 Charakteristika cílové skupiny.....	13
2.2.1 Dysfunkční rodina.....	14
2.2.2 Poruchy chování.....	14
2.2.3 Typy poruch chování.....	15
2.3 Odborný personál.....	17
2.3.1 Sociální pracovník.....	17
2.3.2 Učitel.....	18
2.3.3 Vychovatel.....	18
2.3.4 Etoped.....	19
3 Proces adaptace v dětském domově se školou.....	20
3.1 Příklad do zařízení.....	20
3.2 Role sociálního pracovníka v adaptačním procesu.....	20
3.3 Role vychovatele v adaptačním procesu.....	21
3.4 Role etopeda v adaptačním procesu.....	22
3.4.1 Individuální výchovný plán.....	23
3.4.2 Reedukační plán.....	23
3.5 Role učitele v adaptačním procesu.....	24

3.6	Příklady adaptačního procesu dětí v Dětském domově se školou Homole...	25
3.6.1	Dětský domov se školou Homole.....	26
3.6.2	Kazuistiky.....	26
3.6.3	Shrnutí.....	29
	Závěr.....	30
	Seznam použitých zdrojů.....	31
	ABSTRAKT.....	33
	ABSTRACT.....	34

Úvod

Téma adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou jsem zvolila kvůli jeho určité netradičnosti v tomto oboru. Pokud se zajímáme o téma adaptace na pobyt v nějakém zařízení, většinou narazíme jen na problematiku domovů pro seniory. Když už se dětský domov nebo dětský domov se školou objeví ve spojení s pojmem adaptace, zabývá se práce nebo článek spíše adaptací na nové prostředí po odchodu ze zařízení. Setkáváme se tedy s procesem odchodu. Já se ve své práci chci naopak věnovat příchodu do zařízení a nastínit s čím vším se může dítě potýkat v novém prostředí.

Cílem mé bakalářské práce je přiblížit proces adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou z pohledu odborného personálu zařízení.

Nejprve se budu zabývat otázkou adaptace v obecné rovině. Popíši, co si pod pojmem adaptace představím a s jakými druhy adaptace se můžeme setkat. Zvláštní pozornost bych pak věnovala sociální adaptaci, neboť je důležitá vzhledem k zaměření mého tématu práce. Nastíním také faktory ovlivňující adaptaci a možné komplikace, které mohou při adaptaci nastat.

Následně se přesunu k charakteristice zařízení dětského domova se školou, včetně seznámení se s odborným personálem, který v zařízení pracuje (vychovatel, sociální pracovník, učitel a etoped). Další část práce pak bude věnována charakteristice klientů zařízení, do čehož spadá i definování poruch chování a dysfunkční rodiny.

Pak se již přesunu k samotné adaptaci dítěte na pobyt v dětském domově se školou. Zaměřím se na příchod do zařízení, a následně se budu věnovat adaptaci dítěte do zařízení z pohledu úkolů, které zastávají jednotliví pracovníci zařízení. Neopomenu ani školní prostředí či interakci v kolektivu dětí.

Teoretické poznatky nakonec doložím popisy případů dvou klientů z Dětského domova se školou Homole, kde jsem byla na odborné praxi.

Mezi základní literaturu, o kterou se během své práce opírám bych zařadila *Psychologie lidské odolnosti* od Karla Paulíka, *Psychopatologie pro pomáhající profese* od Marie Vágnerové, *Etopedie* od Zdeňka Slemeka a *Zákon 109/2002 Sb.*, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

1 Adaptace

V této kapitole se zaměřím na pojem adaptace. Pro seznámení se s pojmem nejdříve adaptaci popíši z obecného hlediska a následně se, s ohledem na téma mé práce, zaměřím na vztah socializace a sociální adaptace. Dále také přiblížím jevy, které adaptaci ovlivňují a nakonec uvedu stručný výčet obranných mechanismů.

1.1 Pojem adaptace

Adaptace, latinsky adaptatio, je termín užívaný pro schopnost živé hmoty přizpůsobit se vlivu vnějšího prostředí.¹

Jednu z obsáhlejších definic můžeme nalézt například u Paulíka: „Pojem adaptace má široký obsah, jehož určité aspekty jsou akcentovány v různých vědních oborech. Obecně představuje schopnost živého systému přizpůsobit se vnějším podmínkám a udržet stav vnitřní rovnováhy i při jejich změnách.“²

Pro srovnání bych ještě uvedla pohled Nakonečného: „Adaptace znamená: 1. modifikaci tělesných struktur nebo funkcí směřující k přizpůsobení se změnám prostředí; 2. změny postojů vůči externím situacím směřující k dokonalejšímu přizpůsobení se vůči nim.“³

Jak už z výše použitých definic vyplývá, můžeme adaptaci označit jako přizpůsobení. Následně se tak nabízí otázka, zda se člověk přizpůsobuje aktivně či pasivně. Z tohoto pohledu rozdělujeme adaptaci na dva druhy: akomodace a asimilace.

Akomodace je pasivní způsob, jak se člověk vyrovnává s novými překážkami ve svém životě. V podstatě se nechává ovlivnit svým okolím a organismus se více méně spoléhá na vrozené instinkty. Naopak **asimilace** je aktivní cesta přizpůsobení, kdy si naše okolí přetváříme k obrazu svému.⁴

¹ Srov. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*, s. 1.

² PAULÍK, K. *Psychologické aspekty zvládnání zátěže muži a ženami*, s. 10.

³ NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, 2013, s. 8.

⁴ Srov. PAULÍK, K. *Psychologické aspekty zvládnání zátěže muži a ženami*, s.10.

1.2 Sociální adaptace

V následující části přiblížím adaptaci sociální, jenž je úzce spjata se socializací, protože představuje začlenění člověka do sociálního prostředí a zabývá se jeho vztahem ke společenským normám, což je důležité hledisko u dětí s poruchami chování.

1.2.1 Socializace

Předpokladem správné adaptaci jedince do nového prostředí je předcházející úspěšná socializace, a proto bych teď krátce shrnula důležité údaje právě o tomto procesu.

Socializace je v podstatě proces učení. Člověk si musí osvojit normy dané společností a kulturní návyky jako jsou například slušné chování, mateřský jazyk nebo sociální komunikaci. Dále by se měl identifikovat se sociálními rolmi příslušnými jeho věku a pohlaví a naučit se určité sebekontrolu a volní regulaci chování.⁵

Běžně rozlišujeme primární a sekundární socializaci. Primární socializace probíhá v rodinném kruhu během dětství a její náplní je, jak už bylo řečeno, osvojení si kulturních norem. Sekundární socializace nastupuje během dospívání, ale setkáme se s ní i v dospělosti, a odehrává se v rámci menších sociálních skupin, které si jedinec může i nemusí vybrat sám (třída, parta ze zájmového kroužku, kolektiv na pracovišti). Stěžejním úkolem v této situaci je identifikace s rolmi potřebnými pro život.⁶

Jako zvláštní druh pak můžeme označit socializaci terciární, která probíhá víceméně celý život. Jde o přizpůsobování se změnám, které mohou nastat s příchodem do nového zaměstnání, se stěhováním do jiného města, při změně režimu na politické scéně nebo právě při vstupu do výchovného zařízení. Jinými slovy, terciární socializace v podstatě představuje sociální adaptaci.⁷

⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, 1995, s. 278.

⁶ Srov. JANDOUREK, J. *Průvodce sociologií*, s. 81-82.

⁷ Srov. tamtéž, s. 81-82.

1.2.2 Sociální adaptace, normy a maladaptace

Pokud budeme hovořit o sociální adaptaci jako takové, budeme mít na mysli aklimatizaci organismu v jeho sociálním prostředí a vyrovnávání se s přijetím společenských norem. Pravděpodobně se také setkáme s pojmem *adjustace*, což je jen jiné označení pro sociální adaptaci z psychologického hlediska.⁸

Jak už jsem zmínila, pro sociální adaptace je důležité, aby se jedinec naučil akceptovat společenské normy, a proto bych tento pojem ráda přiblížila. Z latinského překladu pojem *norma* označuje jisté měřítko. Ve společnosti nám tedy určuje způsob žádoucího chování a nastiňuje rozdíl mezi dobrým a špatným. Normy rozlišujeme na psané a nepsané. U psaných norem mluvíme o zákonech a u nepsaných norem máme na mysli kulturní zvyky, které si spontánně vytvořila sama společnost. Pro jedince je velice důležité, aby si osvojil společenské normy, neboť bez nich nebude schopen správné interakce s ostatními členy společnosti.⁹

Pokud mluvíme o sociální adaptaci měly bychom určitě zmínit i pojem **maladaptace** (*maladjustace*). Pod tímto názvem se skrývá označení pro neúspěšnou adaptaci. Při maladaptaci jedinec buďto není schopen zvládnout nároky společnosti a další problémy, které se v životě vyskytují, nebo při jejich zvládnání a překonávání musí vynaložit značně větší úsilí než ostatní lidé. Maladaptace se projevuje v nestabilitě jedince, v jeho vnitřních rozporech, nesamostatnosti či konfliktech s ostatními lidmi.¹⁰

⁸ Srov. TICHÝ, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*, s. 9.

⁹ Srov. URBAN, L. *Sociologie*, s. 114-115.

¹⁰ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*, s. 13.

1.3 Faktory ovlivňující adaptaci

1.3.1 Vnitřní ovlivnění adaptace

Jedním z důležitých ukazatelů, jak člověk dokáže zvládat zátěž, která doprovází adaptační proces je sebedůvěra. Pokud jedinec věří ve své schopnosti, je pro něho posléze snazší motivovat se k dosažení vytyčených cílů. Přístup ke změnám ovlivňuje i stabilita vnitřní rovnováhy člověka. Vyrovnaný jedinec se v nových situacích lépe a rychleji adaptuje, než nestabilní člověk, který hledá únikovou cestu, například v užívání návykových látek. Velkou roli sehrají i osobní zkušenosti s danou situací. Adaptace je snazší, když jedinec může využít již ověřenou strategii nebo postup.¹¹

1.3.2 Jevy ovlivňující adaptaci zvenčí

„K nejdůležitějším vnějším vlivům působícím na adaptační proces se zpravidla řadí životní události, drobné každodenní nepříjemnosti a radosti a sociální opora.“¹² Vzhledem k dalšímu zaměření mé práce bych se teď ráda věnovala problematice sociální opory.

Sociální oporu v běžném životě získáváme nejvíce od rodiny, jejíž členové nás mají rádi, poskytují pocit bezpečí a dostává se nám od nich patřičného uznání. Oporu ovšem můžeme čerpat i z jiných sociálních skupin (přátelé, skupina ze zájmového kroužky). Pokud ale v našem životě nefigurují žádné význačně pozitivní elementy, je nasnadě, že zvládání adaptace na nepříznivé podmínky se následně stává velice těžké a vyčerpávající. Na spojitost mezi zvládáním zátěže při adaptačním procesu a sociální oporou poukázal J. Mareš. Pokud jedinec bude mít oporu ve svých blízkých, snáze bude zvládat nároky okolí. Ale i naopak, tím jak jedinec adaptaci zvládá či nikoli, dává svému sociálnímu okolí najevo, v jaké míře a jaký druh pomoci si žádá. Sociální oporu můžeme také rozdělovat na emocionální a evaluační. Emocionální sociální opora vyplývá z vyjadřování lásky, porozumění nebo starostlivosti, kterých se nám dostane od našich bližních. Evaluační sociální opora pak spočívá v získávání pozitivního hodnocení.¹³

¹¹ Srov. PAULÍK, K. *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*, s. 16-20.

¹² PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*, s. 23.

¹³ Srov. tamtéž, s. 23-24.

Co naopak výrazně ztěžuje adaptační proces, je původ z dysfunkční rodiny, kdy se u jedince může rozvinout individuální psychopatologie v podobě asociálního chování či užívání návykových látek.¹⁴

1.4 Obranné mechanismy

Vnější vlivy, které slouží jako zdravé způsoby odreagování od stresujících situacích, jako jsou sport, divadelní představení nebo třeba dobrovolnictví, jsou označovány za zralou obranu na zátěž. O tzv. nezralé obraně, mluvíme v případě, kdy člověk adaptaci na pro něho nepříjemné situace a stavy nezvládá, a tak vstupují do hry vnitřní obranné mechanismy. Ty ale mohou vést k neurózám či jiným psychotickým problémům.¹⁵

Následující výčet obranných mechanismů byl popsán S. Freudem a jeho dcerou A. Freudovou. Jako základní obranné mechanismy jsou označovány **potlačení**, kdy vědomě popíráme důležitost určité situace a raději soustředíme pozornost na něco jiného, a nevědomé **vytěsnění**, kdy odstraňujeme špatné myšlenky a pocity z našeho vědomí. Mezi další obranné mechanismy se pak řadí například **regrese**, kdy se jedinec začne chovat neuměřeně svému věku – na nižší vývojovou úroveň než je ve skutečnosti, **projekce s introjekcí** (v prvním případě se jedná o promítání svých pocitů do někoho jiného, v druhém si pak jedinec cizí prožitky přisvojuje), **sebeobviňující chování** (člověk na sebe bere vinu i za něco, za co nenese zodpovědnost), **sociální izolace** (jedinec se uzavře do sebe, nekomunikuje s okolím), **identifikace s agresorem** nebo **bagatelizace** (záměrně se snižuje význam něčeho důležitého).¹⁶

Obranných mechanismů je samozřejmě mnohem více, ale já jsem zde vzhledem k svému tématu uvedla jen ty, se kterými se můžeme nejpravděpodobněji setkat u dětí v dětském domově.

¹⁴ Srov. KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka – I. Rodina a deti*, s. 115.

¹⁵ Srov. PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*, s. 78.

¹⁶ Srov. PAULÍK, K. *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*, s. 13.

2 Dětský domov se školou

V následující kapitole se budu věnovat popisu struktury a poslání dětského domova se školou, přiblížím práci odborného personálu, který v dětském domově se školou působí, a v neposlední řadě charakterizují klienty zařízení.

2.1 Charakteristika zařízení

Podle zákona o ústavní výchově se dětský domov se školou věnuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou. Jedná se o děti se závažnými poruchami chování nebo duševní poruchou, s uloženou ochrannou výchovou a nezletilé matky, které rovněž spadají pod ústavní nebo ochrannou výchovu, s jejich dětmi. Zřizovatelem dětských domovů se školou je ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.¹⁷

Úkolem zařízení je poskytnout svěřenému dítěti řádnou výchovu a vzdělávání, které jsou zaštitěny základními právy dítěte. Samozřejmostí je i zajištění rozvoje citové, psychické a sociální stránky života dítěte s ohledem na jeho individualitu a věk. K těmto úkolům patří dále prevence vzniku či zastavení rozvoje nežádoucích projevů v chování dítěte, které by mohly vést k jeho nezdravému vývoji.¹⁸

Ústavní výchovu nařizuje soud, pokud dochází k ohrožení výchovy dítěte. Do závažného ohrožení či narušení výchovy se nezapočítávají nízké majetkové poměry rodiče, pokud zároveň platí, že je rodič schopen zajistit dítěti správnou výchovu, která nebude narušovat jeho vývoj. Ústavní výchova se nařizuje nejdéle na tři roky. Tuto dobu lze prodloužit, i opakovaně, vždy ale nejdéle právě na tři roky. Ve zvláštním případě se může pobyt v ústavním zařízení prodloužit i po již dosažené zletilosti dítěte, ale pouze na dobu jednoho roku.¹⁹

Po nařízení ústavní výchovy soudem se dítě zpravidla dostane nejdříve do diagnostického ústavu, jehož úkolem je dítě důkladně vyšetřit. Výsledkem je komplexní zpráva o psychologickém, sociálním a speciálně pedagogickém stavu dítěte.²⁰

¹⁷ Srov. Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002.

¹⁸ Srov. tamtéž.

¹⁹ Srov. Zákon 89/2012 Sb., o rodině, ve znění platném k 3.2. 2012.

²⁰ Srov. Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002.

S ohledem na komplexní zprávu a zdravotní stav dítě, se klient následně začlení do dětského domova se školou nebo výchovného ústavu, který se ale musí nacházet ve stejném územním obvodu diagnostického ústavu, ze kterého dítě přichází. Případné další přemísťování dítěte mezi zařízeními taktéž spadá do kompetencí diagnostického ústavu.²¹

Jako školské výchovné a ubytovací zařízení poskytuje dětský domov se školou svým klientům celodenní výchovu, ubytování a stravu. Zajišťovat může i volnočasové aktivity v podobě sportovních a zájmových činností.²²

Děti jež přebývají v dětském domově se školou, navštěvují školu, která je zřízená přímo v domově, na žádost ředitele ovšem můžou začít navštěvovat i školu mimo zařízení. Co se týká věkového rozmezí svěřených dětí, nalezneme v dětském domově se školou děti, které plní povinnou školní docházku, tzv. od 6 do 15 let. Mimo školní čas fungují v zařízení rodinné skupiny, které zahrnují 5-8 dětí.²³

Celkově můžeme v dětském domově se školou nalézt až šest rodinných skupin, nejméně alespoň dvě. Pro rozřazení dětí do skupin se zohledňují výchovné, vzdělávací a zdravotní aspekty každého jedince.²⁴

2.2 Charakteristika cílové skupiny

Jak už je uvedeno výše, klienti, které nalezneme v dětském domově se školou, jsou zpravidla děti ve věku od 6 do 15 let, u kterých se vyskytují závažné poruchy chování.²⁵ Z tohoto důvodu se v následující kapitole budu věnovat poruchám chování.

²¹ Srov. Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002.

²² Srov. Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění platném k 24. 9. 2004.

²³ Srov. Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002.

²⁴ Srov. tamtéž.

²⁵ Srov. tamtéž.

2.2.1 Dysfunkční rodina

Ještě předtím, než se dostanu k poruchám chování, krátce nastíním problematiku dysfunkční rodiny, neboť je pravděpodobné, že dítě přichází do zařízení právě z tohoto problematického prostředí.

Jelikož je pro rozvoj dítěte primárně nejdůležitější rodinné zázemí, v případě dysfunkční rodiny je ohrožen jak vývoj dítěte, tak i jeho práva. Dysfunkčnost rodiny je patologického původu. Můžeme na ni nahlížet ze společenského hlediska, nebo z biologické stránky. V případě biologického pohledu se problémy v rodině objevují tam, kde alespoň jeden z rodičů, nebo v horším případě oba rodiče, trpí psychickou či duševní poruchou, mají nějaký fyzický handicap nebo nevléčitelnou nemoc. V případě nemoci rodiče nemusí zákonitě dojít k narušení výchovy. Ve společnosti se jako na dysfunkční rodinu pohlíží na tu, která ve svém středu má někoho s kriminální historií, alkoholika či narkomana. V tomto případě už lze předpokládat, že dojde k narušené výchově a postupně se u dítěte budou rozvíjet poruchy chování.²⁶

2.2.2 Poruchy chování

Obecně se porucha chování bere jako odchylka v sociální stránce života, při které má jedinec problémy s přijetím a respektováním běžných norem chování na takové úrovni, která je přiměřená jeho věku a očekávaným rozumovým schopnostem.²⁷

Tyto poruchy jsou spojovány s agresí, disociálním chováním, vzdorovitými postoji a co nesmíme opomenout zmínit – mají dlouhodobý charakter, ojedinělé činy rebelantství během dospívání se jako porucha chování nedagnostikují.²⁸

Co je důležité zdůraznit, je fakt, že dítě trpící poruchou chování rozumí, co to jsou normy, ale porušuje je záměrně. Jiným případem jsou děti, v jejichž silách není normám porozumět, například jedinci s mentální retardací, nebo děti, které pochází z jiné subkultury, kde se uplatňují vlastní pravidla a normy. Zde již o poruchách chování nemluvíme.²⁹

²⁶ Srov. Srov. KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka – I. Rodina a deti*, s. 115.

²⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 779-780

²⁸ Srov. TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*, s.187.

²⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 779-780.

2.2.3 Typy poruch chování

V následující části přiblížím typy poruch chování, které se nejčastěji vyskytují u dětí v dětském domově se školou. Jak už víme, do dětského domova se školou se zařazují děti, u kterých byla diagnostikována závažnější porucha chování (např. šikana, rvačky, vandalismus, násilné chování). V tomto případě mluvíme o jedincích s agresivními sklony, kteří porušují nebo omezují práva ostatních. Závažnější (agresivní) poruchy chování se ale zároveň prolínají i s neagresivními případy porušování norem, jako jsou lži, záškoláctví nebo krádeže, což je důvod proč bych ráda krátce nastínila i jejich charakteristiku.³⁰

Nyní už k jednotlivým poruchám chování. Začala bych s méně závažnými, které jsou často prvním příznakem, hrozícího nebezpečí rozvinutí závažnějšího agresivního chování. Ke **lhaní** se dítě uchyluje, pokud není schopno řešit nastalou, pro něj nepříjemnou, situaci. Lhaní v tomto případě slouží jako úniková cesta. Můžeme se setkat také s různými druhy lhaní. Na rozdíl od bájevé lži (není poruchou chování), při které si dítě ani neuvědomuje, že co říká není pravda, si musíme dát pozor na lež pravou, při které si je jedinec naopak velmi dobře vědom, že to co říká není pravda. Stejně jako lhaní i **záškoláctví a útěky** jsou jistou obdobou únikového či obraného chování. Rozlišujeme impulzivní a chronické útěky. V prvním případě jde většinou o jednorázovou zkušenost, která je zoufalou odpovědí na zátěžovou situaci ve škole nebo doma. Naopak opakované chronické útěky jsou plánované s úmyslem domů se již nevracet. Zvláštním druhem útěků jsou pak ještě útěky z dětských domovů, které představují odpověď na nové neznámé prostředí nebo náhlé omezení svobody. Jako poslední uvedu **krádeže**. Jde o nerespektování vlastnictví či práv jiné osoby. O krádeži ale můžeme mluvit až ve chvíli, kdy si je dítě vědomo, že jeho jednání porušuje určitou normu. Problém může nastat pokud dítě pochází z prostředí, které uznává jiné normy než je ve společnosti zvykem.³¹

³⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 792.

³¹ Srov. tamtéž, s. 793-795.

Co se týká závažných poruch chování, lze je také interpretovat jako agresivní cestu k sebeprosazení se v kolektivu, nebo k dosažení nějakého zisku.³² Jako agrese se označuje nepřátelské chování, při kterém se jedinec záměrně snaží ublížit druhému člověku. Dochází k omezování svobody jedince i k fyzickému či psychickému napadání. Agresivní chování má tři nejpravděpodobnější příčiny. Agrese může být vrozená, kdy se vina za jedincovo chování přičítá genetickým faktorům. Dále se může dostavit jako nechtěný vedlejší produkt naší frustrace, když nedosáhneme svých vytyčených cílů. A jako poslední se na agresi pohlíží jako na naučené chování. Jedná se v podstatě o princip odměn a trestů. Pokud dítě pozná ze své vlastní zkušenosti nebo bude i jen pozorovat ve svém okolí, že agresivním chováním člověk něčeho dosáhne bez znatelnějšího potrestání, nebudeme mít později potřebu chovat se k ostatním lidem slušně. Tato příčina souvisí částečně i s problematikou dysfunkční rodiny, o které budu mluvit později v této kapitole.³³

Jako jeden z agresivních prostředků k dosažení moci funguje **šikana**. Agresivní jedinci šikanují proto, aby získali nadřazenost nad slabším jedincem, který se neumí nebo není schopen jejich útoku bránit. Hlavním projevem je násilně ponižující chování vůči jiné osobě. Šikana samozřejmě není pouze záležitostí dětského kolektivu, ale právě v nižším věku, je tento typ agresivního chování posilován potřebou být součástí jednolité skupiny lidí. Pokud se někdo liší, stává se rázem pro šikanujícího agresora snadnějším terčem. Opravdové nebezpečí ale v sobě skrývá situace, kdy se šikanování zlehčuje, nebo když se na agresora pohlíží jako na někoho silného, protože se ho ostatní bojí. Důležité také je, abychom si uvědomili, že šikana není jen o fyzickém násilí a ponižování, ale destruktivně na oběť působí i psychické ponižování, vydírání či ničení jejího majetku.³⁴

³² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 797-801.

³³ Srov. JANDOUREK, J. *Průvodce sociologií*, s. 120-121.

³⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 797-801.

2.3 Odborný personál

Velice důležitou roli v dětském domově se školou zastávají pracovníci, kteří se věnují přímé výchovné nebo sociální práci s klienty. Mluvíme o postavách sociálních pracovníků, učitelů, vychovatelů a etopedů. Co se týká všeobecných kompetencí, jimiž by měl tento odborný personál disponovat, nikde není pevně daný seznam vlastností a schopností, které by se od pracovníka ve výchovném ústavu vyžadovaly, přesto můžeme dohledat jistá vymezení, která přibližují, jak by tito pracovníci měli jednat.³⁵

Vychovatel, etoped, učitel či sociální pracovník by měl být otevřený novým možnostem a nelpět na stereotypch, měl by být schopný rozpoznat potřeby druhých. Měl by jít příkladem svému okolí a být schopen snést i oprávněnou kritiku. Velice důležité je, aby si pracovník dětského domova se školou udržel hranice mezi osobním životem a prací, ve které by naopak měl podporovat děti v řešení jejich problémů. Také by měl disponovat odpovědností, čestností a zdravým sebevědomím, což znamená přijmout autoritativní postavení, ale nezneužívat své moci.³⁶

V případě autoritativního postavení mluvíme o tzv. přirozené autoritě, kdy je pracovník schopen správné komunikace se skupinou, dokáže předcházet konfliktům, umí pochválit, ale i zkritizovat a naučí se skloubit laskavost s přísností. Naopak pokud bude nespravedlivý, nejistý, nadřazený či nebude plnit své sliby, jeho autorita se značně oslabí, zvláště při jednání s dětmi.³⁷

2.3.1 Sociální pracovník

Práce sociálního pracovníka se zaměřuje na komunikaci s vnějším prostředím. Při obhajování a dodržování práv dětí spolupracuje se soudy, příslušnými úřady, zdravotními pojišťovnami, po případě i s policií. Také je hlavním zprostředkovatelem kontaktu mezi zařízením a rodiči svěřeného dítěte. Jeho práce s dětmi má pak spíše administrativní charakter. Stará se o vedení osobních spisů dětí, při přijímání nebo propouštění jedince vypracovává jeho anamnézu a pomáhá s tvořením individuálního plánu rozvoje osobnosti dítěte.³⁸

³⁵ Srov. MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, s. 245-246.

³⁶ Srov. *tamtéž*, s. 245-246.

³⁷ Srov. VALIŠOVÁ, A. *Jak získat, udržet a neztrácet autoritu*, s. 56-58.

³⁸ Srov. *tamtéž*, s. 277-278.

Člověk v pozici sociálního pracovníka musí mít vystudovaný obor se zaměřením na sociální práci.

2.3.2 Učitel

Hlavní náplní činnosti učitele je výuka dětí umístěných do dětského domova se školou. Náplň učiva se musí přizpůsobovat schopnostem dětí a bere se v úvahu i různorodost třídy, například v oblasti věku dětí nebo jejich znalostí.

Dalším úkolem učitele je snaha o nápravu (reedukaci), nebo alespoň snížení specifických poruch učení, které nalezneme u klientů v dětském domově se školou.³⁹ Také se snaží svým působením připravit mentálně či sociálně znevýhodněného jedince na budoucí společenský a pracovní život.⁴⁰ Učitel musí mít vzdělání v pedagogické oblasti.

2.3.3 Vychovatel

Vychovatel má na starost vzdělávání a výchovu dětí, pomáhá dětem s přípravou do školy, zajímá se o prospěch a komunikuje s učiteli. Dále vede příslušnou dokumentaci o chování dětí, sleduje jejich vývoj s ohledem na psychologickou zprávu a následně hledá nejlepší postup pro další rozvoj dítěte. Vychovatel se musí účastnit zaměstnaneckých porad a doprovázet děti na akce pořádané mimo zařízení. Také dětem kontroluje kapesné, připravuje pro ně program volnočasových aktivit a učí je osvojovat si základní hygienické potřeby.⁴¹

Člověk pracující na pozici vychovatele musí mít vystudovanou vysokou školu se zaměřením na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku.⁴²

³⁹ Srov. KUCHARSKÁ, A.; MRÁZKOVÁ, J. Školní speciální pedagog: Modely zapojení speciálních pedagogů v našich školách. In *Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů* [online]

⁴⁰ Srov. KALEJA, M. – *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*, s. 10.

⁴¹ Srov. KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka – I. Rodina a deti*, s. 276-277.

⁴² Srov. SEKERA, O. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*, s. 40.

2.3.4 Etoped

Etoped je označení pro speciálního pedagoga, který působí v dětském domově se školou a zabývá se poruchami chování. Stanovuje u dětí diagnózu a následně určuje postupy k další léčbě jedince.⁴³

Náplní jeho práce je resocializační a terapeutická péče.⁴⁴ Dále u dětí v dětském domově se školou stanovuje individuálně výchovný a reedukační plán. O těchto plánech se budu ještě zmiňovat ve třetí kapitole. Pracovník na pozici etopeda musí doložit vzdělání v oblasti speciální pedagogiky.⁴⁵

⁴³ Srov. SLOMEK, Z. *Etopedie*, s. 10.

⁴⁴ Srov. VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*, s. 456.

⁴⁵ Srov. Zákona 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících

3 Proces adaptace v dětském domově se školou

V této kapitole se budu věnovat průběhu procesu adaptace dítěte do zařízení. Nejdříve nastíním příchod do zařízení z obecného hlediska. Následně se přesunu k seznámení s rolemi, které zastávají v procesu adaptace jednotliví pracovníci zařízení.

3.1 Příchod do zařízení

Při příchodu do dětského domova se školou je důležité, aby o novém členovi kolektivu věděli jak, vychovatelé a pedagogové, tak i ostatní děti v zařízení.⁴⁶

Adaptační fáze, kdy si dítě zvyká na nové prostředí a seznamuje se s ostatními klienty trvá maximálně 4 týdny. V tomto období vytváří pedagogičtí pracovníci plán individuálních potřeb dítěte. U některých klientů ještě etoped zpracovává program rozvoje osobnosti se zaměřením na resocializaci a reedukaci dítěte, kdy je základem, aby se dítě naučilo akceptovat stanovené normy chování.⁴⁷

3.2 Role sociálního pracovníka v adaptačním procesu

Sociální pracovník přichází do kontaktu s dítětem jako první. Seznamuje ho s prostředím dětského domova se školou a následně provádí sociální evidenci. V případě příchodu dítěte do dětského domova se školou, získává pracovník zařízení informace o jedinci zprostředkovaně od soudu a diagnostického ústavu a seznamuje se tak s jeho životní situací a problémy. Po evidenci by měla přijít na řadu etapa diagnostická, během které se hledají příčiny klientova problému a stanoví se patřičná diagnóza. Tento proces probíhá většinou již v diagnostickém ústavu, a tak se v dětském domově se školou přechází rovnou k etapě individuálnímu plánování řešení problému.⁴⁸ Stanovení individuálního výchovného plánu se budu dále věnovat ve spojitosti s prací etopeda.

⁴⁶ Srov. SKASKOVÁ, P. Kdo je dítě, které k nám přichází? In *Vybraná témata vychovatelské praxe*, s.39-40.

⁴⁷ Srov. Vnitřní řád Dětského domova se školou Homole

⁴⁸ Srov. TICHÝ, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*, s. 42.

3.3 Role vychovatele v adaptačním procesu

Postava vychovatele v zařízení představuje pro nově příchozího jedince určitý most k seznámení se s řádem daného ústavu. Při řešení problémů a při porušování řádu se však, na rozdíl od etopedů, kteří se při nápravě poruch chování opírají o prověřené strategie, uchyluje pouze k běžným kárným trestům, jako jsou napomenutí, zákaz vycházek, atd.⁴⁹

Již při prvním kontaktu s dítětem je třeba, vzhledem k jeho výchovným problémům, stanovit jasná pravidla a pevné hranice přijatelného chování, které se od jedince budou očekávat. Dítě v dětském domově se školou musí dodržovat určitý režim a disciplínu, vychovatel ale nesmí opomíjet emoční rozpoložení klienta a jeho individualitu.⁵⁰

Na vychovateli společně s etopedem také leží odpovědný úkol resocializace jedince, který začíná už v okamžiku kdy dítě nastoupí do zařízení. Tato převýchova probíhá ve dvou procesech současně. Jednak se jedinec musí zbavit navyknutého chování a přesvědčení, které si sebou nese z předchozího nevhodného prostředí a zároveň by mu měl být poskytnut nový pohled na svět, který dítěti pomůže s vybudováním respektu k sociálním normám.⁵¹

Resocializace má dlouhodobý charakter a probíhá v podstatě nepřetržitě po celou dobu pobytu dítěte v zařízení. Rozhodující vliv na výsledek resocializace pak má odbornost a připravenost vychovatele, posléze i jiného pověřeného pracovníka, správně a kvalitně určená diagnóza s prognózou, kterou provádí etoped, individuální přístup vychovatele k dítěti a také záleží na brzkém pozitivním působení ze strany vychovatele. Právě úvodní etapa při vstupu dítěte do dětského domova se školou má stěžejní dopad na další vývoj jedince. Jakým způsobem dojde k seznámení dítěte s požadavky zařízení, následně ovlivňuje tvorbu nových návyků a vnitřní přijetí požadavků dítětem.⁵²

S příchodem do dětského domova se školou se jedinec stává také členem tamní skupiny dětí. Nový jedinec může být přijímán, ale i odmítán. Působení ve skupině je ale velmi důležité pro další osobní rozvoj dítěte. Ve skupině se tvoří různá spojení, která mohou jedinci pomoci s přijímáním či akceptováním určitých pravidel. Také se

⁴⁹ Srov. KALEJA, M. *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*, s. 60.

⁵⁰ Srov. JANKŮ, K. *Dítě s poruchou chování a emocí*, s. 54.

⁵¹ Srov. SLOMEK, Z. *Etopedie*, s.29.

⁵² Srov. *tamtéž*, s.30-33.

ale může stát, že skupina bude ovlivňovat jedince negativním směrem a vzdalovat ho, nebo mu úplně zabraňovat v dodržování společenských pravidel.⁵³

V tomto případě mluvíme o riziku skupinového konformismu, ke kterému dochází pokud se jedinec podřídí nátlaku skupiny.⁵⁴

Přestože skupina může jedince ovlivňovat, ne vždy tím správným směrem, je pro dítě důležité, aby cítil přijetí od svých vrstevníků, a následně tak nabyl pocitu jistoty a bezpečí. V jádru skupiny mohou vznikat i soutěživé až negativní vztahy mezi jednotlivými členy skupiny, které často vyústí k agresivnímu chování ať na jedné, nebo na druhé straně.⁵⁵

Vzhledem ke složení skupiny, jež se nachází v dětském domově se školou, lze očekávat, že příchod nového dítěte do zařízení přinese do tamější zaběhnuté skupiny dětí určité napětí. Nově příchozí může narazit na odpor ze strany vedoucího skupiny, žárlivost ostatních členů, nebo na nutnost podrobení se pravidlům skupiny, které mohou být v rozporu s jedincovým přesvědčením.⁵⁶

Negativní přístup ale může vycházet i ze strany nového dítěte. Účelně se může snažit vyprovokovat okolí k nelibosti či agresi vůči jeho osobě. Má nechuť ke spolupráci a navazování nových kontaktů, nebo se snaží vyvolávat konflikty i s dospělými autoritami zařízení. Takovéto chování má pak za následek znatelnou neoblíbenost v kolektivu.⁵⁷

3.4 Role etopeda v adaptačním procesu

Důležitou roli v životě dítěte, které je zařazeno do dětského domova se školou, zastává postava etopeda, jehož hlavním úkolem je starost a snaha o zlepšení chování právě u jedinců s ohroženou nebo narušenou morálkou. Etoped se při kontaktu s dítětem snaží objektivně zjistit příčiny jeho výchovných problémů, přesto ale nesmí nikdy zapomínat na individuální přístup k jedinci, ani opomíjet pohled dítěte na daný problém a nastalou situaci.⁵⁸

⁵³ Srov. JANOUŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*, s. 106.

⁵⁴ Srov. TRPIŠOVSKÁ, D.; VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie*, s. 49.

⁵⁵ Srov. KOLARÍK, M. *Interakční psychologický výcvik*, s. 24-25.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 26.

⁵⁷ Srov. SLOMEK, Z. *Etopedie*, s.31.

⁵⁸ Srov. KALEJA, M. *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*, s. 58.

I přestože dítě by mělo přijít do zařízení s již určenou diagnózou, etoped působící v daném zařízení si během procesu poznávání dítěte určí a ověřuje diagnózu znovu. Během tohoto procesu zjišťuje, jak se u jedince projevuje nevhodné chování a v jaké míře. Zaobírá se způsoby, kterými by se dalo nevhodné chování eliminovat či mu předcházet. Dále navrhuje různé strategie, techniky a metody, které by pomohly v nápravě v jedincově chování. Nakonec etoped sestavuje prognózu, v níž nastiňuje předpokládaný budoucí vývoj dítěte a stanovuje individuálně výchovný a reedukační plán.⁵⁹

3.4.1 Individuální výchovný plán

Obecně se individuálním výchovným plánem rozumí proces, jehož cílem je, aby jedinec dosáhl toho, co on sám potřebuje. Společně s odpovědným pracovníkem, si jedinec stanovuje dílčí cíle a kroky k dosažení určité změny v jeho tíživé situaci nebo životě.⁶⁰

Při stanovení individuálního plánu v dětském domově se školou je zapotřebí zhodnotit situaci každého dítěte zvlášť. Musíme se zamyslet nad tím, z jakého prostředí pochází, zdali má už nějaké zkušenosti z ústavní výchovou, či jakou roli v jeho případě hraje věk.⁶¹ Pokud budeme pracovat s problémovými dětmi, nesmíme zapomenout na vytvoření příležitostí ke smysluplnému a kreativnímu trávení jejich volného času. Mělo by se ale počítat s možným nedostatečným zájmem o volnočasovou aktivitu ze strany samotného dítěte.⁶²

3.4.2 Reedukační plán

Reedukační plán, stejně jako individuálně výchovný, musí být vytvořen specificky a systematicky pro konkrétního jedince. Reedukace se používá v případě potřeby nápravy dítěte s poruchou chování. Stěžejním úkolem plánu musí být určení správné strategie pro zvládnání nežádoucího chování, snaha o rozvoj sociálních vztahů dítěte a nalezení

⁵⁹ Srov. KALEJA, M. – *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*, s. 161.

⁶⁰ Srov. BICKOVÁ, L.; HRDINOVÁ, D. Proces individuálního plánování. In *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s.71.

⁶¹ Srov. SKASKOVÁ, P. Kdo je dítě, které k nám přichází? In *Vybraná témata vychovatelské praxe*, s.40.

⁶² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s.803.

odpovídající reedukační techniky, která dopomůže jedinci v dosažení požadovaných vzorců chování.⁶³

Existuje spousta různých technik se kterými se můžeme setkat během reedukace, proto bych teď zmínila jen ty nejčastější. **Metoda vysvětlování a přesvědčování** čerpá z pozitivního vztahu mezi pedagogem a dítětem, kdy etoped nejprve správně a přesně argumentuje, navazuje tak zdravý vztah s klientem a následně ho může začít přesvědčovat o důležitosti změn v jeho chování. **Metoda zkušeností a příkladu** je založena na nápodobě modelu, kdy je etoped pro dítě vzorem a působí tak na něj správným, odpovídajícím a pozitivním vlivem. Nepraktičtější je pak v dětském domově se školou **metoda režimu**, která se opírá o dodržování vnitřního řádu instituce.⁶⁴

3.5 Role učitele v adaptačním procesu

Adaptace dítěte do nové třídy je vždy obtížná situace, zvláště pokud dítě trpí nějakou poruchou. Učitel by proto měl být velmi dobře informován o žákově situaci a jeho deficitech. Lze tak předejít vzteku, nebo naopak pocitům zoufalství z nevinné, ovšem pro dítě nemístné, poznámky.⁶⁵

Přizpůsobování se novému kolektivu ve třídě může být ztíženo i přístupem ostatních spolužáků. Vzhledem k tomu, že jsou ve třídě děti s problémovým chováním, musí se učitel, kromě začlenění nového jedince do kolektivu, potýkat i se žáky, kteří neustále vyrušují nebo naopak účelově odmítají spolupracovat.⁶⁶

I přesto by se pedagog měl snažit o vybudování přátelských vztahů mezi novým spolužákem a stávajícím kolektivem. Například zadat dětem práci ve dvojici a nového spolužáka připojit k žákovi, který by mu, podle učitelova názoru, mohl pomoci s jeho případným zaváháním v řešení úkolu. Tímto se může vybudovat kamarádský vztah, ale i vzájemné antipatie. V druhém případě by tak učitel měl novému žákovi poskytnout rady a další doporučení jak se s spolužáky více spřátelit a zároveň si neudělat ve školním kolektivu nepřátele.⁶⁷

⁶³ Srov. JANKŮ, K. *Dítě s poruchou chování a emoci*, s. 55.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 57-58.

⁶⁵ Srov. TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*, s.143.

⁶⁶ Srov. KALEJA, M. – *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*, s. 57.

⁶⁷ Srov. TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*, s.145-146.

Učitel si také musí dávat pozor, aby on sám svým chováním nedal podnět agresivním žákům k šikanování nového jedince, který se může určitým způsobem v zaběhnutém kolektivu vymykat.⁶⁸

Děti umístěné v dětském domově se školou plní svou povinnou školní docházku přímo v zařízení. Na žádost ředitele zařízení, může být dítě přeřazeno i do školy, která se nachází mimo dětský domov se školou. Ale pouze v případě, že pominuly důvody, kvůli kterým se dítě muselo vzdělávat ve škole při dětském domově.⁶⁹

V zařízení dětského domova se školou, nalezneme u dětí, více či méně rozvinuté specifické poruchy učení (dyslexie, dysgrafie, dyskalkulie, atd.). Problémy s učením se vyskytují jak u dětí s nižším intelektem, tak i u dětí, které o školu a učení neprojevují nijak velký zájem, nebo u jedinců, jimž v získávání nových poznatků brání kulturní bariéra.⁷⁰

Z výše uvedeného lze tedy předpokládat, že pokud se dítě dostane do dětského domova se školou, bude v oblasti vzdělávání mít nějaký deficit, neboť příčiny proč se dostal do zařízení mohou být víceméně totožné s těmi, které jsou původním činitelem i specifických poruch učení. Například, jak je uvedeno v druhé kapitole, jedinec se může dostat do dětského domova se školou třeba kvůli záškoláctví, a následně právě nedostatek zájmu o školu vyústí v problémy s učením.

3.6 Příklady adaptačního procesu dětí v Dětském domově se školou Homole

V následující části mé bakalářské práce přiblížím adaptaci dítěte do dětského domova se školou v praxi. K tomuto účelu použiji dva případy klientů ze zařízení Dětský domov se školou Homole, který sídlí v Českých Budějovicích. Pro co největší zachování anonymity klientů budu používat pojmenování Klient A a Klient B.

⁶⁸ Srov. MATOUŠEK, O.; MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, s. 75.

⁶⁹ Srov. Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002

⁷⁰ Srov. VALISOVÁ, A.; KASIKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*, s. 348.

3.6.1 Dětský domov se školou Homole

Dětský domov se školou Homole je součástí příspěvkové organizace DDÚ, DDŠ, SVP, ZŠ a ŠJ Homole v Českých Budějovicích. Pracoviště Dětského domova se školou najdeme v Šindlových dvorech. Zřizovatelem je ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Součástí zařízení je škola, internát, školní jídelna a tělocvična. Provoz zařízení je nepřetržitý. Posláním Dětského domova se školou v Šindlových dvorech je zlepšení reedukačního a resocializačního procesu, jak u jednotlivců, tak u kolektivu všech dětí, jež se v zařízení nacházejí.⁷¹ Cílovou skupinou jsou děti ve věku od 6 do 15 let, u kterých se vyskytují závažné poruchy chování. V zařízení pracuje jedna sociální pracovníce a minimálně čtyři vychovatelé, včetně vedoucího vychovatele. Dále v zařízení působí učitelský sbor a jako externí pracovník do zařízení dochází etoped.

3.6.2 Kazuistiky

Klient A

Klient je třináctiletý chlapec, který trpí disharmonickým vývojem a projevují se u něho nesocializované poruchy chování. Byl u něho diagnostikován masivní syndrom ADHD, sociální maladaptace, afektivní labilita a nízká frustrační tolerance.

Klient je nejstarší ze čtyř dětí. Má jednu vlastní a jednu nevlastní sestru a nevlastního bratra. Matka je pro něho citovou jistotou a oporou, i přestože je sama labilní. Výchova je tak narušena dysfunkčním prvkem v rodině. Otec zemřel, když byly dítěti tři roky. Nedostačující výchova se podepsala na jeho chování. Matka se znovu provdala. Celkový vliv matky na syna je rozporuplný. Na jednu stranu mu matka dokáže zajistit potřebu emocionálního vztahu, zároveň však chlapci neposkytuje obraz smysluplného světa, což se odráží na klientově neschopnosti přijmout společenské normy.

Do zařízení byl klient umístěn kvůli svému agresivnímu chování. V ústavním zařízení byl již rok předtím. Vzhledem k dřívější zkušenosti byl při nástupu do Dětského domova se školou Homole suverénní, neboť už zde nebyl v úplně neznámém prostředí.

⁷¹ Srov. DDÚ, DDŠ, SVP, ZŠ a ŠJ Homole [online].

Při příchodu do zařízení ho nejvíce zaujalo a potěšilo zjištění, že může po určitém čase navštěvovat svou rodinu (v diagnostickém ústavu to povoleno neměl). Vzhledem k tomu, že zařizování návštěv klienta má na starost sociální pracovnice, vytvořil si k ní klient přátelský vztah.

Vychovatele klient nepřijal jako dostačující autoritu a dlouhodobé odloučení od jeho matky se podepsalo na chlapcově neochotné spolupráci při snaze o resocializaci. Vůči všem lidem v zařízení byl vulgární. Často také vyhrožoval ostatním klientům zbitím. Vychovatelé se snažili klientu pohrozit, třeba zakázáním návštěvy matky, ale to vedlo jen k dalšímu agresivnímu chování. Klient měl celkově potíže se sebeovládáním, což často vedlo k výbuchům vzteku a pokud se mu něco nelíbilo, začal s ignorací svého okolí. Cílem individuálního plánu klienta bylo zapojení do kolektivu pomocí volnočasových aktivit. Díky hraní hokeje si klient našel nějaké kamarády, na druhou stranu má s některými dětmi v zařízení konflikty dodnes.

Při sezení s etopedem klient působil zamlklým dojmem. Přesto etoped popsal klientovu osobnost jako extrovertní, symplexní a nezralou. Dále u klienta etoped diagnostikoval agresivní až anetické projevy, které jsou výsledkem špatné primární socializace. V reedukačním plánu etoped využíval pro zlepšení chování klienta metodu vysvětlování a přesvědčování. Snažil se klientovi nenásilnou formou vysvětlit v čem je jeho chování špatné. Klient chápal, že jeho agresivní chování není odpovědí na řešení konfliktů, i přesto se ale stále snažil neshody se svými vrstevníky řešit fyzickou cestou.

O školu a vzdělávání neprojevoval klient žádný zájem a s učiteli se hádal již od prvního dne svého nástupu. Při hodinách neustále vyrušoval a odbočoval svými historkami od tématu probírané látky. Pokud chtěl učitel u klienta dosáhnout nějakého efektu, musel být velice důrazný na splnění požadovaného úkolu.

Komentář:

Klient má problémy s nesocializovanými poruchami chování, které vyplývají ze špatné primární socializace. Jeho citovou oporou je postava matky. Kvůli svým agresivním výbuchům byl umístěn do Dětského domova se školou Homole. Jeho jednání se nezlepšilo ani v zařízení a klient se neustále potýká s výbuchy vzteku a nerespektováním autorit. I přes reedukační plán klientův celkový vývoj směřuje k sociální patologii a vyloučenosti.

Klient B

Klientovi je čtrnáct let. Je nejstarší ze šesti dětí. Matka s otcem jsou rozvedeni a otec neudrzuje s dětmi žádný kontakt. Dvě sestry a dva bratři žijí nyní s matkou. Poslední bratr je u příbuzných. Bytové zázemí rodiny je špatné. Děti spí po dvou na matraci nebo rovnou na zemi. Při šetření se ukázalo, že matka ani nevaří. Opět se jedná o dysfunkční rodinu, kde selhává výchovný prvek.

Klient byl zařazen do ústavní výchovy kvůli svému násilnému chování, šikanování spolužáků a masivnímu porušování školní docházky. Ani tento klient nebyl zařazen do dětského domova se školou poprvé. Poslední dva roky se u něho neustále střídá pobyt v rodinném zázemí, diagnostickém ústavu a následně zařazení do dětského domova se školou. Narozdíl od Klienta A, pro něho ale byl opětovný příchod do zařízení horší než z předchozí zkušenosti, neboť vzhledem k závažnějším problémům kvůli kterým přišel, k němu přistupovali striktněji.

Se sociální pracovníci měl klient od začátku dobrý vztah, neboť jejím prostřednictvím je mu dovoleno telefonovat jeho matce. Právě stesk po matce a odloučení od rodiny bylo pro klienta při adaptaci na pobyt v zařízení nejhorší.

S vychovateli zařízení klient nevycházal nejlépe kvůli jeho manipulativní osobnosti. Nedělalo mu problém rychlé navázání kontaktu s neznámou osobou, ale jeho afektované chování bránilo spolupráci v plnění individuálního plánu. Vychovatelé se snažili o zlepšení klientova chování v oblasti neustálého používání vulgárních výrazů pomocí zákazu vycházek. Vzhledem k vůdčímu postavení klienta v dětském kolektivu zařízení se jim to ale nedařilo, neboť měl klient podporu svých vrstevníků.

Ve škole se od prvního dne klient projevoval agresivně vůči vyučujícím, čímž si snažil vydobýt respekt, a často fyzicky napadal své spolužáky. Trávit čas na vyučovacích hodinách mu nevadilo, pokud ho látka zaujala. V opačném případě ho učení nebavilo, a proto neviděl žádný vážný prohřešek v tom, když šel za školu.

Právě záškoláctví je u klienta dlouhodobě rozvíjená porucha chování, se kterou musel etoped zařízení pracovat. V reedukačním plánu byla mimo jiné zahrnuta i snaha o snížení klientových sklonů k šikanování ostatních dětí v dětském domově se školou. V případě klienta etoped využíval metodu režimu, kdy se snažil klienta přesvědčit o nutnosti dodržovat vnitřní řád zařízení. Bohužel klient neprokazoval žádnou solidaritu v plnění výchovných plánů, i vzhledem již k řečenému vůdcovství mezi vrstevníky, což mu dodávalo pocit, že není potřeba, aby někoho on sám poslouchal.

Komentář:

Klient pochází z dysfunkční rodiny a má vážné problémy s násilným chováním, šikanováním a záškoláctvím. V zařízení si vydobyl vůdčí roli. Právě jeho dominantní osobnost, brání pracovníkům zařízení dosáhnout u klienta nějakých pokroků ve snaze o jeho resocializaci a získání správného přístupu k dodržování řádů a pravidel.

3.6.3 Shrnutí

Oba klienti pochází z dysfunkčních rodin. Do Dětského domova se školou Homole se klienti dostali kvůli svým problémům s poruchami chování. U Klienta A je hlavní problém silná agrese, kterou není schopen ovládat. A ani se snahou vychovatelů o resocializaci se mu nedaří své výbuchy vzteku mírnit. Naopak Klient B skončil v zařízení důsledkem svého záměrného záškoláctví a násilného chování, přesto se ale stejně jako Klient A vyhýbá nějakému většímu zapojení do svého reedukačního plánu.

Dá se říci, že příchod do zařízení snášel lépe Klient A. Byl už otrkaný ze svého dřívějšího pobytu a pozitivně naladěný díky vidině možné návštěvy své matky. Klient B byl na druhou stranu podrážděný z přísnějšího přístupu k jeho osobě ze strany vychovatelů a učitelů.

Se sociální pracovníci oba klienti vycházeli dobře, protože jim zprostředkovávala kontakt s rodinou. Naopak s vychovateli měli oba klienti problém, neboť se nechtěli angažovat v naplnění jejich individuálních plánů. Při práci s etopedem byl Klient A otevřenější možnostem nápravy, i přesto ale ani jeden z klientů nedosáhl požadovaných změn ve svém chování. Ve školním prostředí oba klienti zápasili s uznáváním autority učitelů. Klient A se po většinu času jen snažil odvést vyučujícího od tématu, Klient B se naopak uchyloval k agresivnějšímu přístupu.

V kolektivu dětí oba chlapci neměli problém s nalezením přátel, ale i nepřátel. I přestože jsou oba klienti extrovertní, a když se jim něco nelíbí, řeší konflikty fyzicky či alespoň vulgárním slovníkem, Klient B si v zařízení vydobyl vůdčí postavení. Hlavním rozdílem je fakt, že zatímco ve většině konfliktů se projevila nevyzrálá osobnost Klienta A tím, že se stáhl do sebe a kompletně ignoroval své okolí, Klient B ve vyhrocených situacích využil své afektovanosti a předstíraného frajerství, aby získal, co chce.

Závěr

Svoji bakalářskou práci jsem rozdělila do tří kapitol. V první kapitole definuji pojem adaptace a s ní spojenou problematiku sociální adaptace. Zmiňuji i faktory, které adaptaci ovlivňují, stejně tak obranné mechanismy, které mohou zapříčinit neschopnost jedince adaptovat se. V další kapitole se pak dostávám k seznámení se s institutem dětského domova se školou. Zaměřila jsem se na charakteristiku zařízení, podrobněji jsem se dostala k tématu poruch chování, které se vyskytují u dětí v zařízení a nakonec jsem zmínila odborný personál, který působí v dětském domově se školou.

Třetí kapitola byla pro mou práci stěžejní. Věnovala jsem se procesu adaptace z pohledu jednotlivých pracovníků zařízení. Zjistila jsem, že jako první do kontaktu s novým dítětem přichází sociální pracovník. Následně se do procesu adaptace zapojuje vychovatel, jehož úkolem je převýchova dítěte. S tímto úkolem mu pomáhá etoped, který pro dítě sestavuje reedukační a individuálně výchovný plán. Nezapomněla jsem ani na postavu učitele, jenž má dítě na starost ve školním prostředí. Kapitola je doplněna dvěma příklady z praxe, které nastiňuji s jakými dětmi se můžeme setkat v dětském domově se školou.

Jako cíl své bakalářské práce jsem si určila přiblížit proces adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou z pohledu odborného personálu zařízení. Myslím, že v rámci možností se mi cíl podařilo splnit. Přiblížila jsem angažovanost odborného personálu v adaptačním procesu a doplnila jsem i lehký náhled na interakci ve skupině dětí.

Seznam použitých zdrojů

- BICKOVÁ, L.; HRDINOVÁ, D. Proces individuálního plánování. In *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České Republiky, 2011. ISBN 978-80-904668-1-4.
- JANDOUREK, J. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2397-6.
- JANKŮ, K. *Dítě s poruchou chování a emocí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-764-9.
- JANOŮŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1594-0.
- KALEJA, M. – *Etopedická propedeutika v inkluzivní speciální pedagogice*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013. ISBN 978-80-7464-396-5.
- KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka – I. Rodina a deti*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. ISBN 978-80-8094-277-9.
- KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. ISBN neuvedeno.
- KOLAŘÍK, M. *Interakční psychologický výcvik*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2941-1.
- MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- MATOUŠEK, O.; MATOUŠKOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.
- NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář, 1995. ISBN 80-85255-74-X.
- NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 2. podstatně rozš. vyd. Praha: Vodnář, 2013. ISBN 978-80-7439-056-2.
- PAULÍK, K. *Psychologické aspekty zvládání zátěže muži a ženami*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2012. ISBN 978-80-7368-993-3.
- PAULÍK, K. *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2959-6.
- SEKERA, O. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-728-1.
- SKASKOVÁ, P. Kdo je dítě, které k nám přichází? In *Vybraná témata výchovatelské praxe*. Praha: Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-43-9.

- SLOMEK, Z. *Etopedie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.
- TICHÝ, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. ISBN 978-80-7368-310-8.
- TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.
- TRPIŠOVSKÁ, D.; VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-30-3.
- URBAN, L. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. ISBN 80-86861-45-7.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VALÍŠOVÁ, A. *Jak získat, udržet a neztrácet autoritu*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2282-5.
- VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.
- Vnitřní řád Dětského domova se školou Homole

Zákony:

- Zákon 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění platném k 5. 2. 2002.
- Zákon 89/2012 Sb., o rodině, ve znění platném k 3.2. 2012.
- Zákon 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících
- Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění platném k 24. 9. 2004.

Internetové zdroje:

- DDÚ, DDŠ, SVP, ZŠ a ŠJ Homole [online]. [cit. 2015-03-12]. Dostupné na WWW: <<http://www.dduhomele.cz/dds.htm>>.
- KUCHARSKÁ, A.; MRÁZKOVÁ, J. *Školní speciální pedagog: Modely zapojení speciálních pedagogů v našich školách*. In Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů [online]. [cit. 2015-01-05]. Dostupné na WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/18527/skolni-specialni-pedagog-modely-zapojeni-specialnich-pedagogu-v-nasich-skolach.html>>.

ABSTRAKT

KOLÁŘOVÁ, S. Adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou. České Budějovice 2016. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějicích. Teologická fakulta. Oddělení praxe. Vedoucí práce M. Ehrlichová.

Klíčová slova: adaptace, dětský domov se školou, poruchy chování, reedukační plán, adaptační proces

Tato bakalářská práce se věnuje tématu adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou. Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola definuje pojem adaptace. Druhá kapitola charakterizuje dětský domov se školou, poruchy chování, které se vyskytují u dětí v zařízení a odborný personál, který působí v dětském domově se školou. Třetí kapitola je hlavní částí bakalářské práce. Popisuje proces adaptace dítěte na pobyt v dětském domově se školou z pohledu jednotlivých pracovníků zařízení. Konec kapitoly je doplněn o příklady z praxe.

ABSTRACT

Adaptation of the child to stay in a foster home with a school

Keywords: adaptation, foster home with a school, behavior disorders, reeducation plan, the adaptation process

This bachelor thesis focuses on the topic of adaptation of the child to stay in a foster home with a school. The work is divided into three chapters. The first chapter defines the concept of adaptation. The second chapter describes the foster home with a school, behavioral disorders that occur with children in the facilities and professional staff that works in the foster home with a school. The third chapter is the main part of the bachelor thesis. It describes the process of adaptation of the child to stay in the foster home with a school from the perspective of individual staff facilities. The end of the chapter is supplemented with practical examples.